

Bu baxımdan "xələfi" adlı Balaxanı neft qarışığı, Bibi Heybət, Qala (Qala kəndindəki "Pirvəro" adlı) neftli sahələrinin müalicəvi əhəmiyyəti daha çox olub. Bakı neftinin müalicəvi əhəmiyyəti barədə Marko Polo (XIII əsr), Venetsiya səyyahı locafato Barbara (XV əsr), I.Lerx (XVII əsr) və s. müəlliflər olduqca qiymətli məlumatlar veriblər. I.Lerx yazır ki, oynaq ağırları zamanı, həmçinin daxili orqanlarda daş olarkən müyyəyen miqdarda ağ neft içilir.

(Əvvəli ötən saylarımda)

Bundan başqa, poda-qua, sinqa, qicolma tutmalarında da neftdən istifadə olunur. Heyvan xəstəlikləri zamanı, o cümlədən qoturluq, çiçək, damaq və s. zamanı qara neftdən sürtmə yolu ilə istifadə olundu.

Etnoqrafik sorğular göstərir ki, Abşeronda neftlə müalicə əhali arasında indi də saxlanmadadır. Qala kəndindəki "Pirvəro" neftli sahənin yüksək müalicəvi xüsusiyyətinə bələd olanlar, xüsusilə revmatizm (yel) xəstəliyi ilə əlaqədar oradakı neftli palçıqdan istifadə edilir. Bu məqsədə ağrıyan yerlərə həmin palçıqdan sürtülür.

Abşeron əhalisinin məşgullüğündə, həmçinin Bakının Azərbaycanın digər bölgələri ilə, xarici dövlətlərlə əmtəə-mal mübadiləsində, əmtəəticarət əlaqələrində duz istehsalı da mühüm rol oynayır. Burada duz cixarılması, duz istehsalının tarixi eramızdan xeyli əvvələ qədər dövredə aiddir. Bunu arxeoloji və tarixi faktlara müraciət etmədən bələ, yarımadanın olduqca şor sulu Xəzər dənizi sahilində ərazidə şor sulu göllerin olması da sübut edir.

Orta əsr əreb müəlliflərindən Məsudi Bakının xarici ticarətində duzun mühüm rol oynadığını qeyd edib. Əbd ər-Rəşid əl-Bakuvi yazır ki, Bakıda duz vətəgələri var, başqa ölkələrə satış üçün aparılan çox gözəl keyfiyyətli duz istehsal edilir. O dövrə yüksək keyfiyyətli Abşeron duzu əsasən Xəzərərə ölkəsinə, İran, Bizans, Rusiyaya, Orta Asiyaya, İraqa, Suriyaya, Hindistana, Çinə və digər ölkələrə ixrac olunub.

1796-ci ildə Bakıda olmuş Marşall fon Bibersteyn yaziirdi ki, neft kimi duz da Bakıya olduqca çox gəlir getirir. XVIII əsrin II yarısı - XIX əsrin əvvəllerinde hər il Bakı xanının neft və duzdan gəliri təqribən 40000 min manat təşkil edib. Duz çıxarılması ilə azad muzdurlar məşğul idi. Əksər duz gölləri dövlət xəzinəsinin sərəncamında idi.

XIX əsrin ortalarında Abşeron yarımadasında irili-xirdalı təxminən 27 göl olub. Qala şorunun gölünün uzunluğu 1 verst 125 sajen, çevrəsi 3 verst 300 sajen, duzun qalınlığı 1 düym idi. Qala duzu öz ağılına görə ən key-

fiyyetlilərdən hesab olunurdu. Qeyd etmək lazımdır ki, kəndin bəzi sakinləri hazırda da duz gölündən müyyəyen xalq üzülləri ilə meşətdə istifadə edirlər. Onların dediyinə görə, bu duzun həm keyfiyyəti, həm də dadı, tamı digər duzlardan qat-qat üstündür.

Abşeronun bu təbii milli sərvetinə biganə münasibət bu gün də davam edir. Mövcud duzlu sulu göllerin ekoloji-texniki, tibbi-sanitar cəhətdən yoxlanıldıqdan sonra ondan meşətdə və təbabətde istifadənin bərpə olunması iqtisadi cəhətdən də dövlətə xeyli mənfəət gətirmiş olar. Son illərdə Abşeronun bir çox duz göllərində və Masazır gölünün təbii ehtiyatlarından sənaye üsulları istehsalın yaradılması bu istiqamətdə atılmış müsbət addım kimi qiymətləndirilməlidir. Qala duzunun keçmiş şöhrətinin bərpası bu istiqamətdə unudulmuş ənənələrin dırçəldilməsi olmaqla təqdirəlayiq hesab oluna bilər.

Sənətkarlıq. Abşeronda bir çox xammal mənbələrinin mövcud olması hələ ilk orta əsrlərdə müxtəlif sənət sahələrinin təşkilinə şərait yaradıb. Bunu həm arxeoloji materiallar, həm də tarixi məlumatlar təsdiq edir. İçərişəhər ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilin maddi-mədəniyyət qalıqları göstərir ki, eramızın VIII-IX əsrlerində burada ayri-ayrı sənət və peşə sahələri, o cümlədən dulusculuq, toxuculuq, ipəkçilik, dəmirçilik, dabbaqlıq və s. xeyli inkişaf edib. Bunu Abşeronda XI-XV əsrlərdə inşa edilən və yüksək bədii sənətkarlıq nümunəsi olan tarixi-memarlıq abidələrinin timsalında da görmək olar. Belə ki, memarların, mahir bənnaların, daşyonaşınların, oymaçların, xəttatların, dülgerlərin tikib düzəltdiyi, üzəriində bitki və həndəsi naxışlar, gözəl xətli yazılar nəqş etdiyi məscidlər, minarələr, məhrablar, pırlar, əzəmetli qala tikililəri, qəbirüstü abidələr və s. dediklərimizə sübutdur. Bu kimi tarixi-memarlıq abidələrinin üzərində eksərən onu tikan memarların, ustaların, oymaçı-xəttatların ad-

Bakı kəndləri - tarixlərə şahid qədim Qala kəndi...

"Hər bir xalqın mədəni irsi onun milli sərvəti, tarixi və bu günüdür. Bizim borcumuz, gələcək nəsillərin borcu tarixi keçmişimizə, ənənələrimizə, milli nailiyyətlərimizə hörmət etməkdən, onları qoruyub saxlamaqdan ibarətdir".

Heydər Əliyev

lari həkk olunurdu.

Vaxtılı Qala kəndində öz sənətinin bütün inciklərinə bələd olan onlarla sənət, peşə adamları olub. Bunlardan dülger Kərbəlayı Ümidəlini, Əbdüləlini, arababənd Fərhadı, bənnalardan usṭa Qədimi, Zərgər (ləqəbindər) Məmmədəlini, Məşədi Dərgahı, Yarəhmədi, Daşdəmiri, Əlivahabı, Məhəmməd Kerimi, Qüdreti, cuna ustaları Hacı Zeynalı, Colay Nəcəfqulunu, özkəntoxuyan Beşirmanafı misal göstərmək olar.

Abşeronda orta əsrlərdə XIII əsrə aid Mərdəkan dairəvi qalasının (el içində "Şix qalası") memarı Əbd-əl Məcid, XIII əsrin II yarısı, XIV əsrin əvvəllərində burada ayri-ayrı sənət və peşə sahələri, o cümlədən dulusculuq, toxuculuq, ipəkçilik, dəmirçilik, dabbaqlıq və s. xeyli inkişaf edib. Bunu Abşeron XI-XV əsrlərdə inşa edilən və yüksək bədii sənətkarlıq nümunəsi olan tarixi-memarlıq abidələrinin timsalında da görmək olar. Belə ki, memarların, mahir bənnaların, daşyonaşınların, oymaçların, xəttatların, dülgerlərin tikib düzəltdiyi, üzəriində bitki və həndəsi naxışlar, gözəl xətli yazılar nəqş etdiyi məscidlər, minarələr,

məhrablar, pırlar, əzəmetli qala tikililəri, qəbirüstü abidələr və s. dediklərimizə sübutdur. Bu kimi tarixi-memarlıq abidələrinin üzərində eksərən onu tikan memarların, ustaların, oymaçı-xəttatların ad-

və s. tarixi-memarlıq tikili-ləri də sübut edir.

Abşeronun bir çox kəndlərində, o cümlədən Bibi-Heybətdə (Şatröz, Qarabədil, Badamdar, Güldər, Şahanbağ daş karxanaları), Bineqədidi (Aladağdaş karxanası), Maştağada (Xilinən karxanası), Əmircanda (Daşarası, Gülbəxt karxanaları), Şüvəlanda (Bəndüstü karxanası), Əhmədlidə, Biləcəridə, Zabratda, Nardaranda, Kürdəxanida, Keşlədə və s. yerlərdə daş karxanaları var idi. Yüksək keyfiyyətli Abşeron aq daşı (guşədaşı) 1852-ci ildə Moskvada Ümumrusiya sərgisində nümayiş etdirilib və yüksək qiymətləndirilib.

Daşın çıxarılmasında və yonulmasında külüng, ling, gürz, daş baltası, iskənə, qələm-para kimi alətlərden istifadə olunurdu.

Çəlləkçilik. Qədim tarixə malik olsa da, bu peşə XIX əsrin II yarısında məhz Bakıda çox böyük inkişafa, yüksəlişə çatır. Əvvəller nefti də çəlləklərdə daşıyırdılar. Mehəllələrdə, döngələrdə, küçələrdə, həyətlərdə minlərlə çəlləkqayırma emalatxanası var idi. Sabunçu vağzalından Quba (Füzuli) meydanınadək çəlləkçilər küçəsi uzanırdı.

XIX əsrin II yarısı - XX əsrin əvvəllerində Bakı həm də sərracılıq sənətinin mərkəzlərindən sayılırdı. Burada qoşqu ləvazimatı hazırlayan onlara sərrac-

emalatxanası fəaliyyət göstərirdi.

Vaxtılı Abşeronda gön-dəri məmələti istehsalı dabbəqliq peşəsi xeyli inkişafi edib. 1888-ci ildə Bakı quberniyasında 157 dabbəqxana qeyde alınıb. Bakının 1 May küçəsi (indiki D.Əliyeva küçəsi) "dabbəq palanı" adlanırdı.

Azərbaycan dünyanın ən qədim xalçaçılıq mərkəzidir. Azərbaycan xalçaları haqqında ilk məlumatlara e.e. V əsrde yaşmış qədim yunan alimi Ksenofontun əsərlərində rast gəlirik. Xalça məmələtlərlərindən götürülmüş ornamentlərə epiqrafik abidələrdə, xüsusən də qəbir daşlarında tez-tez tesadüf edilir. Rus yazıçısı Lev Qumilyovun təbirincə de-sək: "Azərbaycan xalçaları sadəcə xalça deyil, yun kitabələrdir".

Azərbaycan xalçaçılığının Şirvan və Quba məktəbinin Bakı tipinə aid olan xalçalar yumşaqlığı, rənginin intensivliyi, özünəməxsus bədii zövq və zərifliyi ilə xarakterizə olunur. Bakı xalçalarının əsasını həndəsi motivli medalyon və rapportlu kompozisiya, stelizə edilmiş bitki elementləri təşkil edir. "Bakı", "Suraxani", "Goradil", "Fındıqan", "Xile-Əfşan", "Abşeron" daha geniş yayılmış xalça kompozisiyalarındandır.

Elxan MƏMMƏDOV
Tarixçi
**(Ardı növbəti
saylarımda)**